

Znanje i demokracija

Jerolimov, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:874837>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

Znanje i demokracija

Završni rad

Studentica: Ivana Jerolimov

Mentor: prof. dr. sc. Elvio Baccarini

Studijska grupa: Filozofija / Povijest

Rijeka, 12.9.2017.

Sadržaj

Sažetak.....	3
1.Uvod.....	4
2.Elitizam.....	6
2.1.Brennanov elitizam.....	6
3.Demokracija.....	24
3.1.Christianov prijedlog.....	24
4.Zaključak.....	35
5.Popis literature.....	37

Sažetak

Rasprava između demokracije i epistokracije je vrlo opširna i obuhvaća mnogo različitih segmenata. U ovom radu će fokus biti na dva suvremena autora koja imaju suprotstavljena gledišta u spomenutoj raspravi. Glavni problem je proces demokratskog odlučivanja. Građani koji sudjeluju u tom procesu su neinformirani i podložni predrasudama i stoga njihove odluke nisu kvalitetne. Na taj način, demokratski proces odlučivanja može ozbiljno naštetiti određenoj državi i njenim građanima. Neki smatraju kako je to dovoljan pokazatelj kako demokracija nije dobar politički sustav te ga moramo zamijeniti nečim drugim, točnije epistokracijom. Takvu je poziciju u povijesti filozofije odlučno branio Platon. Drugi pak smatraju kako to ne znači da moramo odustati od demokracije te nude prijedloge za poboljšanje demokratskog procesa odlučivanja. Argumenti protiv demokratskog procesa odlučivanja koje ću ja ovdje razmatrati su od Jasona Brennana. On prvo kreće od tvrdnje kako loši glasači ne bi trebali glasati jer im to moralnost nalaže. Nakon toga on kreće u argumentaciju protiv općeg prava glasa i pokazuje zašto je ograničeno pravo glasa bolje od općeg prava glasa. Time ujedno pokazuje kako je epistokracija moralno superiornija od demokracije. Nakon toga ću izložiti argumente Thomasa Christiana koji nastoji obraniti demokraciju. Izložiti ću njegov specifičan koncept deliberativne demokracije i sistem podjele rada u kojem podjednako važnu ulogu imaju i eksperti i obični građani. Time nastoji očuvati demokratski proces odlučivanja, ali odluke koje se donose su kvalitetne zbog utjecaja eksperata. Na kraju ću odlučiti tko je imao bolje argumente i koja pozicija nudi bolja rješenja.

1. Uvod

Pitanje tko treba biti na vlasti ili tko treba držati političku moć u društvu staro je filozofsko pitanje. Mnogi smatraju kako je demokracija jedini opravdani oblik vladavine, ali i najbolji oblik vladavine kojeg možemo imati. Branitelji demokracije takvu tvrdnju opravdavaju uglavnom na dva načina. Prvo, smatraju da demokracija najbolje promiče jednakost i slobodu pojedinaca. To su dvije vrijednosti do kojih nam je jako stalo. Jonathan Wolff za slobodu i jednakost u demokraciji kaže sljedeće: „Sloboda se očituje u davanju ljudima utjecaja na političko odlučivanje, posebno u onim odlukama koje se tiču njih samih. Jednakost se očituje u tome što je ova sloboda dana svima.“¹ To je ono što je intrinzično vrijedno u samom procesu donošenja odluka. S druge strane, postoji proceduralističko opravdanje demokracije koje tvrdi da je demokracija ispravna zato jer jedino ona ima pravednu proceduru donošenja odluka. Čini se da se jedino kroz demokratsku proceduru može osigurati da odluke koje su donesene budu odraz mišljenja većine građana.

Činjenica je da je demokracija donijela jako puno dobrih stvari i da je život u demokraciji puno bolji, nego li je bio u totalitarnom režimu ili apsolutnoj monarhiji. No, demokracija kroz povijest filozofije nije bila omiljeno državno uređenje mnogim misliocima, a i danas ima jako puno kritičara. Najstarija i vjerojatno jedna od najoštrijih kritika demokracije je ona iz Platonove *Države*.² Njegov glavni argument protiv demokracije se sastoji u tome što u demokratskom uređenju vlada masa ljudi koji nisu sposobni vladati državom jer ne posjeduju potrebne kompetencije za to. Naravno, Platon na umu ima direktnu demokraciju, ali i današnji kritičari demokracije najčešće koriste Platonov argument iako u nešto izmijenjenom obliku. Suvremeni kritičari demokracije imaju jako puno primjera iz empirije u kojima je demokracija rezultirala lošim, a ponekad i katastrofalnim odlukama za pojedinu državu ili pak za više država. Najčešći primjer koji se navodi je dolazak nacista na vlast u Njemačkoj 1933., a koji su bili izabrani upravo demokratskim putem. Posljedice te odluke su bile katastrofalne za cijeli svijet. Dakle, ono što mnogi teoretičari smatraju problematičnim za demokraciju je činjenica kako većina ljudi nije dovoljno kompetentna donijeti dobru odluku. Odnosno demokratski proces odlučivanja rezultira lošom kvalitetom odluka. Osim toga, postoji velika opasnost da većina oduzme temeljna prava i slobode

¹ Wolff 2011., str. 73.

² Platon 2004.

određenoj manjinskoj skupini. Stoga, ne samo da određene demokratske odluke mogu nanijeti štetu određenoj državi u primjerice njenom ekonomskom razvoju, već mogu nametnuti diskriminatorne i nepravedne politike određenoj društvenoj skupini. Takve bojazni je u, modernoj filozofiji politike, notorno izrazio John Stuart Mill.³ On je, kao jedan od odgovora u odnosu na opasnosti demokracije, predložio pluralni glas, to jest mogućnost da kvalificiraniji imaju pravo na više od jednoga glasa, dok bi svi koji su, barem minimalno kvalificirani, imali pravo na barem jedan glas. Takav su prijedlog mnogi autori kritizirali, a među ostalima, recentno i Baccarini i Ivanković.⁴

Koje je onda rješenje? Kritičari demokracije najčešće predlažu ukidanje općeg prava glasa i njegovo ograničavanje na one građane koji se pokažu dovoljno sposobnima donijeti ispravnu odluku. Time naravno zastupaju neku vrstu elitizma.

U posljednje vrijeme je rasprava između demokracije i epistokracije doživjela nove argumente. Glavni problem su nekvalitetne odluke koje su produkt demokratskog sustava odlučivanja. Demokratski sustav odlučivanja podrazumijeva opće pravo glasa. Većina ljudi nije sposobna procijeniti koja politika je najbolja za određenu državu jer jednostavno ne posjeduju znanje o ekonomiji, političkoj znanosti i slično. Rezultat toga je odabir političara koji nanose štetnu politiku državi i time sprječavaju njen razvoj. To bi se moglo spriječiti kada bi svi ljudi bili informirani, dobro obrazovani, zainteresirani za politiku i posjedovali potrebna znanja za donošenje dobre odluke. S obzirom da to ne možemo očekivati, potrebno je ograničiti pravo glasa na one građane koji doista posjeduju sve kvalitete. To je ono što bi tvrdili neki zagovornici epistokracije. Ovo je ozbiljan izazov za demokraciju. Branitelji demokracije bi trebali pokazati kako je moguće imati kvalitetne odluke, a zadržati opće pravo glasa i demokratsku proceduru donošenja odluka. Različiti teoretičari nude različita rješenja.

U ovom radu ću prikazati dvije suprotstavljene pozicije. Jedna je od Jasona Brennana koji je zastupnik elitizma, a druga je od Thomasa Christiana koji je zastupnik demokracije. Od Brennana ću analizirati njegove radove *Polluting The Polls: : When Citizens Should Not Vote* i *The Right To a Competent Electorate*. Njegov prvi rad čini se više spada u domenu moralne filozofije jer objašnjava zašto je nemoralno glasati loše. Tu ne ograničava pravo glasa, već samo objašnjava kako bi loši glasači trebali apstinirati od glasanja i tu svoju tvrdnju temelji na dužnosti prema kojoj građani ne bi trebali biti dijelom kolektivno štetnih aktivnosti.

³ Mill 1989.

⁴ Baccarini i Ivanković 2015.

Brennan definira problem s demokratskim procesom odlučivanja upravo onako kako sam ga ranije navela. Uz to što građani nemaju dovoljne kompetencije koje su potrebne za donijeti dobru odluku, on smatra da je veliki problem i to što građani često glasaju na temelju predrasuda i iracionalnih vjerovanja. U drugom radu on zagovara ograničeno pravo glasa. Prvo izlaže svoj glavni argument protiv demokracije, a koji se odnosi na to da demokracija narušava načelo kompetencije. Međutim, njegov cilj nije pokazati kako je epistokracija u potpunosti pravedan sustav, stoga prihvaća argumente Davida Estlunda usmjerene protiv epistokracije. Nakon toga uspoređuje demokraciju i epistokraciju i odlučuje kako je epistokracija te ograničeno pravo glasa ipak moralno superiornije nad demokracijom i općim pravom glasa. Brennan je na poziciji umjerene epistokracije.

Od Christiana ću analizirati rad *Rational Deliberation Among Experts And Citizens*. On ovdje brani svoj koncept deliberativne demokracije. Dok Brennan u svojim razmatranjima demokracije stavlja naglasak na sam proces donošenja odluka, za Christiana je donošenje odluke tek završni dio puno složenijeg demokratskog procesa. On stavlja naglasak na deliberaciju i raspravu te na njih gleda kao na ključne dijelove demokratskog procesa. Kroz svoj prijedlog pokušava osigurati kvalitetne odluke i pritom zadržati demokratski proces donošenja odluka. Njegov prijedlog se sastoji u posebnoj viziji podjele rada u demokraciji koja bi trebala povećati ulogu običnih građana, ali i ulogu eksperata te na taj način osigurati da cijeli demokratski proces bude puno kvalitetniji. Glavni cilj je da građani budu oni koji biraju ciljeve kojima bi društvo trebalo težiti, ali da također imaju utjecaja i na raspravu koju vode eksperti. S druge strane, eksperti bi trebali imati utjecaj na to koje znanstvene teorije bi trebalo primijeniti na određeni segment državne politike. Na taj način, Christiano će pokazati kako demokratske odluke mogu biti kvalitetne i kako mogu biti odraz udruženog razmišljanja i raspravljanja svih segmenata društva. Nakon što predstavim obje pozicije, ću u zaključku iznijeti svoje mišljenje o tome koja pozicija ima bolje argumente i čiji prijedlog je ispravniji.

2. Elitizam

2.1. Brennanov elitizam

U ovom dijelu rada ću predstaviti dva članka Jasona Brennana. Prvi je *Polluting The Polls: When Citizens Should Not Vote*, a drugi je *The Right To a Competent Electorate*. U oba članka Brennan nudi kritiku demokracije, točnije daje kritiku demokratskog procesa

odlučivanja koji podrazumijeva opće pravo glasa. Njegova glavna kritika proizlazi iz činjenice što nisu svi ljudi u stanju prepoznati i predvidjeti koja politika je dobra za određenu zemlju. No, glavni problem je što su mnogi građani „puni predrasuda, iracionalni su, ne znaju mnogo o politici te su moralno nerazložni“.⁵ Rezultat toga je odabir loših političkih opcija koje nanose štetu brojnim građanima i cijeloj državi. Na temelju svojih kritika i ponuđenih argumenata, zaključuje kako demokracija nije dobar politički sustav te nudi argumente za elitizam. U nastavku ću detaljnije razraditi njegove argumente i stavove.

Prvo ću predstaviti *Polluting The Polls: When Citizens Should Not Vote* jer u tom tekstu nudi slabiju kritiku demokracije, nego li u drugom tekstu. U prvom tekstu se ne zalaže otvoreno za epistokraciju, već sebe smatra braniteljem demokracije.⁶ Njegova glavna teza se sastoji u tome što postoje dobri i loši glasači te oni koji su loši jednostavno ne bi trebali glasati. Time ne želi reći kako bi lošim glasačima trebalo oduzeti pravo glasa, već da bi za njih, a i za cijelo društvo, bilo bolje kada bi se suzdržali od korištenja svojih političkih prava. Brennan smatra da iako građani posjeduju političko pravo da glasuju za koga god žele, to ne znači da je njihovo glasanje ujedno i moralno ispravno.⁷ Nama su dana brojna politička prava koja nam nitko ne smije oduzeti, ali neke su stvari jednostavno moralno pogrešne. Brennan kao primjere navodi sudjelovanje u neonacističkim skupovima i pisanje pamfleta u kojima zagovaramo ropstvo.⁸ Svatko od nas to može učiniti jer imamo političko pravo slobodnog okupljanja i slobodu mišljenja, ali je jasno kako je bilo koja od takvih aktivnosti jednostavno moralno pogrešna.

Njegov cilj je dokazati kako građani imaju moralnu dužnost ne glasati loše, a ta dužnost proizlazi iz dužnosti da se suzdržimo od sudjelovanja u kolektivno štetnim aktivnostima.⁹ Također želi pokazati kako to ne implicira dužnost građana da glasaju dobro jer to pak zahtijeva puno više od građana, nego li puko suzdržavanje od lošeg glasanja. Ako želimo biti dobri i odgovorni glasači, moramo se informirati o potencijalnim kandidatima, steći određena znanja u ekonomiji, političkoj znanosti i slično, a to zahtijeva puno vremena i truda. Stoga Brennan zaključuje kako bi time tražili previše od građana. U nastavku ću detaljnije razraditi njegove argumente i pokušati vidjeti je li uspio dokazati svoju tvrdnju da građani imaju moralnu dužnost ne glasati loše.

⁵ Brennan 2011, str. 1

⁶ Brennan 2009, str.20

⁷ Brennan 2009, str.1

⁸ Brennan 2009, str. 1

⁹ Brennan 2009, str. 1

Već na samom početku Brennan naglašava kako on smatra da ne postoji dužnost koja zahtijeva od ljudi da izađu na izbore i glasaju.¹⁰ Mnogi se ne bi složili s tom tvrdnjom. Neki smatraju kako to nije samo naše političko pravo, već i građanska dužnost koju moramo izvršiti. Moglo bi se reći da na taj način poštujemo politička prava koja su nam zajamčena i da koristimo mogućnost da utječemo na zakone koji se u konačnici primjenjuju na nama. Stoga neke države prisiljavaju svoje građane da izađu na birališta kao što i sam Brennan primjećuje.¹¹ No, on u takvom sustavu vidi brojne komplikacije koje nisu direktno vezane uz glavnu Brennanovu tezu. U uvodu sam navela kako brojni branitelji demokracije vide nešto vrijedno u samom demokratskom procesu, ali za Brennana su puno važnije same posljedice i rezultati političkih izbora. Budući da su se mnogo puta rezultati demokratskog procesa odlučivanja pokazali loši ili pak katastrofalni za određenu državu i njene građane, Brennanu je to dovoljan razlog da razmotri neke druge procese donošenja odluka koji ne podrazumijevaju opće pravo glasa.

Budući da Brennan dijeli glasače na one dobre i loše, prvo treba ustvrditi što uopće znači da je netko loš glasač. On to isprva definira na sljedeći način: „Loše glasanje se pojavljuje kada građanin glasa za štetne ili nepravedne politike, ili za kandidate za koje je vjerojatno da će donijeti štetne ili nepravedne politike.“¹² No, ubrzo odustaje od takve definicije jer netko može glasati za štetnu politiku i imati dobro opravdanje za to. Kao primjer navodi situaciju u kojoj netko glasa za određenu politiku jer su politički znanstvenici ukazali na dobre ishode koje će ta politika imati.¹³ No, politika se svejedno pokazala štetnom zbog određenih okolnosti koje se u vrijeme izbora nisu mogle predvidjeti. To znači da možemo biti dobro informirani o određenoj politici i možemo ponuditi dobre argumente zašto ćemo svoj glas dati baš toj političkoj opciji, a svejedno se može pokazati da smo bili u krivu. Čini li nas to lošim glasačima? Čini se da ne. Brennan stoga daje drugačiju definiciju kojom tvrdi da su građani loši glasači kada glasaju za štetnu ili nepravednu politiku bez dovoljnog razloga.¹⁴ To je već puno bolja definicija jer se njome ranije naveden primjer ne uzima kao primjer lošeg glasanja. Brennan također vidi još neke prednosti u ovakvom određenju lošeg glasanja jer smo na taj način opravdani kada moramo birati između dvije loše političke opcije.¹⁵ U takvim situacijama svjesno bираmo lošeg kandidata za kojeg je vrlo vjerojatno da će nanijeti štetnu ili

¹⁰ Brennan 2009, str. 1

¹¹ Brennan 2009, str. 23.

¹² Brennan 2009, str. 2.

¹³ Brennan 2009, str. 2

¹⁴ Brennan 2009, str. 3.

¹⁵ Brennan 2009, str. 3.

nepravednu politiku, ali svejedno imamo dovoljno dobar razlog za svoj odabir jer smo dovoljno informirani i znamo da je drugi kandidat puno štetniji.

Brennan također navodi zanimljivu usporedbu glasača s kirurzima. Tvrdi da: „Ne mora svatko biti kirurg ili glasač, ali ako netko odluči biti kirurg ili glasač, onda bi trebao biti dobar u tome.“¹⁶ Tu dolazi do izražaja njegova tvrdnja s početka teksta da građani nemaju dužnost glasati, već da je to njihov izbor. Također se može zaključiti kako je za njega glasanje na političkim izborima neka vrsta umijeća za koje je potrebno steći određene kompetencije. Iz te usporedbe također izvlači zaključak kako je razumljivo da glasači pogriješe u svojoj procjeni dobre politike baš kao što kirurzi mogu pogriješiti u dijagnozi bolesti, ali ključno je da razlog za to ne bude zanemarivanje svojih obaveza.

Dakle, za Brennana je ključno da glasači imaju moralno i epistemičko opravdanje za svoj odabir i ako to imaju, onda sam ishod nije toliko bitan jer je čak i samim stručnjacima teško predvidjeti kakav će utjecaj imati primjena određene politike. Ako dobri glasači imaju opravdana vjerovanja za svoje političke stavove, onda loši glasači to nemaju. Brennan tvrdi kako su najčešći oblici lošeg glasanja sljedeći: „glasanje iz nemoralnih vjerovanja, iz neznanja te iz epistemičke iracionalnosti i predrasuda.“¹⁷ Ukoliko netko glasa na temelju takvih razloga, lako je predvidjeti kako će takva politika nanijeti štetu nekim građanima ili cijeloj državi. Iako to ne mora biti slučaj jer, kao što je već bilo rečeno, i glasanje na temelju opravdanih razloga može rezultirati štetnom politikom. No, vjerojatnije je kako će politika za koju se glasalo na temelju opravdanih razloga donijeti manje štete, nego li ona za koju se glasalo bez dovoljnog razloga.

Sada ću prijeći na temeljni dio njegovog teksta u kojem argumentira zašto bi se loši glasači trebali suzdržati od glasanja te zašto Brennan smatra da postoji moralna dužnost koja od nas zahtijeva da ne glasamo loše. Kao što sam već navela ranije, Brennan svoj argument temelji na tvrdnji da loše glasanje narušava dužnost koja nam nalaže da ne sudjelujemo u kolektivno štetnim aktivnostima. Postavlja se pitanje što je to kolektivno štetna aktivnost? Brennan daje sljedeći odgovor:

Kolektivno štetna aktivnost je ona aktivnost koja je štetna kada mnogo ljudi sudjeluje u njoj, a koja možda ne bi bila štetna (ili bi bila zanemarivo štetna) kada bi samo nekoliko pojedinaca sudjelovalo u njoj. (Brennan 2009: 6)

¹⁶ Brennan 2009, str. 3.

¹⁷ Brennan 2009, str. 5.

Brennan sada takvo određenje kolektivno štetne aktivnosti primjenjuje na glasanje. Smatra da je glasanje kolektivno loše, a ne individualno.¹⁸ Ukoliko jako mali broj ljudi glasa loše (na način da bez dovoljnog razloga, odnosno opravdanja glasaju za štetnu politiku), to neće imati nikakav utjecaj na konačni rezultat. Jednako tako ako se samo ja ili malen broj ljudi suzdrži od lošeg glasanja, to neće utjecati na ishod i kandidati za koje je vjerojatno da će nanijeti štetnu politiku svejedno mogu doći na vlast jer je većina loše glasala. No, za Brennana je svejedno plauzibilno tvrditi da smo čak i u takvim slučajevima obavezni ne sudjelovati u kolektivno štetnim aktivnostima, iako je moj doprinos konačnom ishodu zanemariv, pod uvjetom da mi moje nesudjelovanje ne nanosi veliku osobnu štetu.¹⁹ Drugim riječima, čak i ako sam ja jedina osoba koja se suzdržava od lošeg glasanja ili bilo koje kolektivno štetne aktivnosti, ja sam obavezna to činiti. Jedini uvjet je da mi to ne nanosi veliku osobnu štetu jer ne bi bilo fer da samo ja snosim štetu, a svi drugi da imaju nekakve koristi od toga. Brennan nastoji detaljnije razraditi takvu tvrdnju.

Brennan se dalje pita što moralnost zahtijeva od nas da učinimo u situaciji kada sudjelujemo u kolektivno štetnoj aktivnosti?²⁰ Budući da takve situacije zahtijevaju da se većina počne ponašati drugačije kako bi se problem riješio, Brennan smatra da moralnost sigurno ne zahtijeva od mene da ja sama kao pojedinac riješim problem jer ga ja samostalno ni ne mogu riješiti.²¹ Po neki put si nanosim veliku štetu ukoliko ne sudjelujem u određenoj kolektivno štetnoj aktivnosti i odlučim biti jedina osoba koja ne doprinosi problemu. Brennan navodi primjer grada u kojem svi stanovnici osim mene ostavljaju smeće okolo i na taj način aktivno doprinose zagađenju okoliša.²² Ako provedem većinu svog vremena na skupljanje smeća, grad će biti čist. No, Brennan tvrdi da je jednostavno previše očekivati od mene ili bilo kojeg drugog pojedinca da samostalno riješimo ovakav problem te smatra kako moralnost od nas zahtijeva nešto puno slabije.²³ Zaključuje kako se u situaciji kolektivno štetne aktivnosti trebamo suzdržati od sudjelovanja u njoj jer samostalno ne možemo riješiti problem kao što je prikazano u primjeru. To vrijedi ukoliko mi moje nesudjelovanje ne nanosi veliku štetu.

Brennan sada navodi primjere u kojima nam racionalnost nalaže da sudjelujemo u takvoj aktivnosti jer u protivnom sebi nanosimo veliku štetu. Takvi primjeri su zatvorenikova

¹⁸ Brennan 2009, str. 6.

¹⁹ Brennan 2009, str. 6.

²⁰ Brennan 2009, str. 7.

²¹ Brennan 2009, str. 7.

²² Brennan 2009, str.7.

²³ Brennan 2009, str.7.

dilema i tragedy of the commons.²⁴ Zatvorenikova dilema je situacija iz teorije igara. Radi se o tome da je pred nekoliko zatvorenika stavljen izbor. Mogu ili izdati druge suučesnike u zločinu ili mogu ne izdati. Stvar je u tome što zatvorenici nemaju kontakta jedan s drugim i ne znaju je li ih netko već izdao ili ne. Glavni problem je što nam u zatvorenikovoj dilemi razum nalaže da izdamo jer ukoliko budemo jedini koji ne izdamo druge, proći ćemo najgore. Dakle, Brennan tu smatra da je zatvorenikova dilema primjer kolektivno štetne aktivnosti u kojoj ako ne sudjelujemo, nanosimo sebi veliku štetu. Jedino situacija u kojoj nitko ne izda nikoga koristi svima podjednako. Međutim, mi se ne možemo pouzdati u druge zatvorenike te nam je racionalnije izdati. U tragedy of the commons svi stanovnici nekog sela iskorištavaju prirodne resurse, primjerice neko zemljište, do te mjere da će ubrzo biti u potpunosti uništeno. Jedino ako svi prestanu to činiti, problem će biti riješen. Ako sam ja jedina osoba koja to ne čini, onda si nanosim veliku štetu. Stoga je racionalno od mene iskorištavati prirodne resurse u jednakoj mjeri kao i svi drugi stanovnici. Doduše, mislim da je tragedy of the commons bolji primjer za ovu raspravu budući da Brennan pokušava prikazati na koji način se razlikuje takva situacija od situacije u kojoj glasamo loše. Upitno je može li se zatvorenikova dilema smatrati kolektivno štetnom aktivnosti ako uzmemo u obzir definiciju koju Brennan nudi za takvu vrstu aktivnosti. U svakom slučaju, u oba primjera racionalnost mi nalaže da nanosim štetu jednako kao i drugi pojedinci jer mi moje nesudjelovanje nanosi preveliku osobnu štetu. U slučaju tragedy of the commons, ako je iskorištavanje određenog zemljišta jedini način da prehranim sebe i svoju obitelj, onda sam prisiljena to učiniti jer ćemo u protivnom umrijeti od gladi. Brennan nastavlja kako to nije slučaj s lošim glasanjem.²⁵ Ukoliko se odlučim suzdržati od lošeg glasanja, to mi ne nanosi ni približno veliku štetu koliko bih morala trpjeti u tragedy of the commons. Brennan uviđa da to svejedno može nanijeti štetu potencijalnim glasačima jer mnogi smatraju kako glasanjem obavljaju svoju građansku dužnost bez obzira glasaju li dobro ili loše.²⁶ No, kao što sam već navela ranije, cijeli ovaj Brennanov rad počiva na njegovoj tvrdnji da ne postoji takva građanska dužnost. Ukoliko bi postojala, onda ne bi mogao tvrditi kako bi se loši glasači trebali suzdržati od glasanja ili da ne bi trebalo postojati opće pravo glasa kao što će tvrditi u idućem radu o kojem ću govoriti kasnije.²⁷ Stoga, Brennan ne vidi nikakvu prepreku svojoj tvrdnji da bi se loši glasači trebali suzdržati od glasanja jer je pokazao da im to ne nanosi veliku osobnu štetu.

²⁴ Brennan 2009, str.7.

²⁵ Brennan 2009, str.7.

²⁶ Brennan 2009, str.8.

²⁷ The Right To a Competent Electorate

Brennan dalje nastoji opravdati zašto bi moralnost od mene zahtijevala da ne budem dio problema u slučajevima kada mi to ne nanosi veliku štetu.²⁸ Već je pokazao kako moralnost ne može zahtijevati od mene da sama riješim problem te kako je nesudjelovanje puno bolja opcija jer mi ne nanosi veliku štetu. Sada treba pokazati zašto bi bilo moralno suzdržati se od lošeg glasanja. Brennan daje zapravo vrlo jednostavan odgovor. Smatra da princip koji glasi: "osoba ne bi trebala sudjelovati u kolektivno štetnoj aktivnosti (pod uvjetom da joj nesudjelovanje ne nanosi veliku štetu)" ne mora biti utemeljen u određenoj moralnoj teoriji.²⁹ Smatra da je takva tvrdnja spojiva s bilo kojom moralnom teorijom te navodi nekoliko primjera kojima pokazuje kako se spomenuta tvrdnja vrlo lako uklapa u neke moralne teorije poput konzekvencijalizma, deontološke etike i etike vrlina.³⁰ Neću sada navoditi primjere jer mislim da je poprilično jasno kako bi se tvrdnja kako ne bi trebali sudjelovati u kolektivno štetnim aktivnostima vrlo lako uklopila u bilo koju moralnu teoriju.

Brennan sada ide korak dalje i povlači analogiju između lošeg glasanja i zagađenja zraka. Odmah upozorava kako te dvije situacije nisu u potpunosti identične te kako analogija nije savršena, ali svejedno dobro ilustrira ono što on želi pokazati. Sličnost je u tome što kada sam ja jedna od mnogih glasača ili zagađivača okoliša, moj doprinos je zanemariv, ali sam svejedno dio problema te ako prestanem glasati ili zagađivati zrak, problem i dalje postoji.³¹ Pitanje je što ja kao pojedinac trebam učiniti ili zašto bi se od mene očekivalo da učinim išta ako je jasno da ne mogu sama riješiti problem? Brennan smatra da bi svi koji uzrokuju problem, odnosno koji su dio problema, trebali snositi određeni teret. Stoga, iako individualnim djelovanjem ne možemo riješiti problem, ne možemo zanemariti činjenicu da smo dio problema te moramo snositi određenu odgovornost za svoje ponašanje. Uz to nam se također nameće pitanje i na koji način svaki pojedinac koji je dio problema mora snositi odgovornost? Brennan predlaže da bi svatko mogao jednako snositi odgovornost ili sukladno količini štete koju je svaki pojedinac nanio.³²

Ono što je ključno u ovom dijelu jest jaz koji se nalazi između problema koji je nastao djelovanjem cijelog kolektiva i zahtjeva za individualnim djelovanjem u smjeru rješavanja tog problema. Brennan navedenom analogijom između zagađenja zraka i lošeg glasanja želi dodatno pokazati kako je potrebna individualna akcija iako ona nije dovoljna za rješenje

²⁸ Brennan 2009, str.8.

²⁹ Brennan 2009, str.8.

³⁰ Brennan 2009, str.8.

³¹ Brennan 2009, str.9.

³² Brennan 2009, str.9.

problema. Time zapravo nudi dodatan argument za svoju temeljnu tezu, a to je da bismo se trebali suzdržati od lošeg glasanja jednako kao što bismo se trebali suzdržati od zagađenja zraka. Glavni razlog zašto bismo to trebali učiniti jest taj što nije fer da ja zagađujem zrak ili da zagađujem demokraciju svojim lošeg glasanjem koliko god želim i da od toga imam koristi, dok drugi nastoje to činiti manje nego ja.³³ Ideja je dakle, da budući da nas sve pogađa loše glasanje koje kao posljedica na vlast donosi politiku koja ozbiljno narušava kvalitetu života građana, svi bismo trebali podnijeti određene žrtve kako bismo spriječili da kandidat koji promiče štetnu politiku dođe na vlast.

Brennan nakratko razmatra neke prigovore na svoju tvrdnju. Prvi prigovor je da se ljudi osjećaju dobro kada glasaju jer smatraju da time izvršavaju svoju građansku dužnost. No, već je naveo da smatra kako takva dužnost zaista ne postoji te ostaje samo osobni osjećaj sreće kada osoba glasa. Brennan smatra da je takav osjećaj trivijalan u usporedbi sa štetom koju loši glasači nanose svima.³⁴ Drugi prigovor tvrdi kako je teško shvatiti ozbiljno demokraciju ako velik broj glasača apstinira od glasanja. Brennanov odgovor na to je kako je također teško shvatiti ozbiljno demokraciju u kojoj veliki broj loših glasača glasa.³⁵ Ne znam koliko je Brennanov odgovor na ovakav prigovor dobar, ali inače je u demokratskim državama problem nizak postotak izlaznosti na birališta bez obzira jesu li u pitanju dobri ili loši glasači. Čini se da brojni građani shvaćaju demokraciju toliko neozbiljno da se nisu u stanju niti pojaviti na biralištima, a kamo li da se potrudu postati dobri i informirani glasači. No, za Brennana to naravno nije problem jer on smatra kako se ni ne bi trebali pojavljivati na biralištima ukoliko nisu dobri glasači.

Sada, kada je Brennan objasnio svoju poziciju i naveo argumente koji idu njoj u prilog, želi objasniti zašto smatra da ne postoji dužnost građana koja ih obvezuje da glasaju dobro, već samo da apstiniraju od lošeg glasanja. Mnogi bi mogli reći kako jedno implicira drugo, odnosno da ako ne smijemo glasati loše, da bi to značilo da moramo glasati dobro. Vrlo je jasno kako to ne slijedi nužno jer je puno teže postati dobar glasač, nego se jednostavno ne pojaviti na biralištima. No, Brennan se pita zar ne bi trebali biti dobri glasači i na taj način pomoći stvoriti dobru vladu, budući da svi od nje imamo koristi?³⁶ Čini se da ne bi bilo fer živjeti u državi koju vodi vlada koja je svojom politikom značajno povećala životni

³³ Brennan 2009, str.10.

³⁴ Brennan 2009, str.10.

³⁵ Brennan 2009, str.11.

³⁶ Brennan 2009, str.11.

standard građana, a da nismo ni na koji način doprinijeli izgradnji takve države. Ukoliko uživamo blagodati takve vladavine, naša je dužnost da budemo odgovorni i informirani građani koji su dobri glasači. No, glavna poteškoća je činjenica da živimo u društvu u kojemu postoji podjela rada i u kojemu je svaka osoba specijalizirana za jedno određeno područje koje rijetko ima veze s politikom. Da postanemo dobri glasači, mi moramo uložiti značajan trud i vrijeme u stjecanje znanja i kompetencija koje su nam za to potrebne. Brennan smatra da je to jednostavno previše za očekivati od građana te da postoje drugi načini kroz koje osoba može doprinijeti stvaranju boljeg društva, primjerice kroz kulturu, znanost itd.³⁷ On također smatra da je jedna od najvećih blagodati današnjih demokracija upravo to što nas ne prisiljava da se svi bavimo politikom, već da odaberemo kakav god način života želimo.³⁸

Brennan se pita implicira li apstinencija glasača epistokraciju?³⁹ Odnosno, ako smatra da loši glasači ne bi trebali glasati iako im njihova politička prava nisu oduzeta, zagovara li time epistokraciju? On odmah tvrdi kako je elitist iako kasnije navodi kako se smatra braniteljem demokracije.⁴⁰ Smatra kako postoje dobre i loše forme elitizma te je njegova forma elitizma dobra jer smatra da bi samo kompetentni ljudi trebali raditi određene aktivnosti. Zapravo se slaže s Estlundom da oni koji posjeduju određeno znanje o politici nemaju automatski pravo vladati nad drugima.⁴¹ Brennan zaključuje kako je apstinencija loših glasača koju on zagovara obvezujuća samo moralno, ali ne i politički. Loši glasači i dalje imaju svoja politička prava. Iako smatra kako loši glasači ne bi trebali glasati, nitko im nema pravo zabraniti da izađu na biralištima i daju svoj glas kome god žele. Brennan se dalje pita imamo li vladavinu manjine nad većinom ako dio glasača prepusti svoju političku moć drugima?⁴² Zaključuje kako je bolje prepustiti odluku onima koji posjeduju znanje o onome o čemu se odlučuje ako ja nemam pojma o čemu se radi i znam da ću donijeti lošu odluku. Ja svojom apstinencijom od glasanja na neki način glasujem za to da moj glas bude odraz onoga što odluče oni koji znaju bolje od mene. Brennan smatra da je apstinencija indirektan način glasanja. Svi i dalje imaju jednako pravo glasa te je moja odluka za apstinencijom u potpunosti slobodna. Stoga bi mogli reći kako Brennan ne zastupa otvoreno epistokraciju u ovom članku, ali je njegova pozicija zasigurno elitistička. Svi građani i dalje imaju pravo

³⁷ Brennan 2009, str.13.

³⁸ Brennan 2009, str.13.

³⁹ Brennan 2009, str.14.

⁴⁰ Brennan 2009, str.20.

⁴¹ Brennan 2009, str.15.

⁴² Brennan 2009, str.16.

glasa, ali pitanje je koliko im to pravo zaista koristi ako je nekima od glasača preporučeno da ga ne koriste.

Brennan je dobro pokazao zašto bi bilo moralno apstinirati od lošeg glasanja kroz više argumenata koje sam ranije navela. Mogli bismo prihvatiti kako je društvo u kojem loši glasači apstiniraju od glasanja ipak bolje, nego ono u kojem svi glasaju kako god žele bez dobrog opravdanja. To ne mora biti nužno slučaj jer i s dobrim glasačima možemo imati lošu vladavinu. No, ako prihvatimo Brennanovu tvrdnju, to radimo na štetu demokracije. Ako bismo prihvatili Brennanove argumente i htjeli obraniti demokraciju, morali bismo pretvoriti sve loše glasače u dobre. Takav zahtjev je preambiciozan jer je i sam Brennan naveo kako ne možemo očekivati da će ljudi uložiti svoje vrijeme i trud u proučavanje politike i ekonomije. S time se slažem. Teško da će ikada postojati društvo u kojem imamo samo dobre glasače.

No, pitanje koje se nameće, a koje Brennan nije odgovorio u ovom radu, jest: kako će loši glasači znati da su loši? Možemo imati slučaj osobe koja je toliko zaposlena da jednostavno nema vremena za proučavanje kandidata i njihovih političkih prijedloga. Takva osoba shvati da bi bila loš glasač jer jednostavno ne zna ništa o politici te stoga odluči apstinirati od glasanja. No, što je s osobama koje glasaju na temelju predrasuda i nemoralnih vjerovanja? Takve osobe će vrlo teško sebe prepoznati kao loše glasače. Čak štoviše, smatrat će da su njihovi stavovi jedini ispravni te će pod svaku cijenu htjeti na vlast dovesti osobu koja će štiti njihove interese. Brennan vidi problem u tome, ali zapravo ne daje konkretan odgovor na njega jer tvrdi kako se ovdje bavi moralnom filozofijom i njegova zadaća je samo pokazati kako ljudi ne bi trebali glasati loše, a kako ih spriječiti da to čine je drugi problem.⁴³ Čini se da je od takvih glasača možda i previše očekivati da shvate da su loši glasači jer je potrebno određeno znanje i trud kako bi shvatili da su njihova moralna vjerovanja pogrešna. Dakle, ne samo da nam je potrebno znanje kako bi bili dobri glasači, već nam je ono potrebno da shvatimo da smo loši i kako bi bilo bolje da apstiniramo. Nije li onda i to previše za očekivati od pojedinih glasača? Dakle, Brennan je ovdje zadržao politička prava svih građana te je time ostavio prostor za ovakav problem. Čini se da je samo htio pokazati koje su moralne odgovornosti svakog pojedinog glasača u demokraciji te kako bi svatko od nas trebao postupiti. U idućem radu kojeg ću predstaviti je otišao korak dalje i predložio način kako i zašto bi trebalo spriječiti loše glasače da glasuju. Time je naravno prešao u radikalniju formu elitizma.

⁴³ Brennan 2009, str.20.

U svom radu *The Right To a Competent Electorate* Brennan se zalaže za ograničeno pravo glasa. Smatra kako je opće pravo glasa nepravedno zbog čega su sve demokracije nepravedne. Zašto je nepravedno? Pa kao što sam naslov rada kaže, on smatra da građani imaju pravo na to da se politička moć provodi nad njima na kompetentan način od strane kompetentnih pojedinaca.⁴⁴ Demokracija omogućava svim građanima da koriste svoju političku moć kako žele bez obzira čine li to dobro ili ne i zbog toga ona narušava to pravo. Glavni problem je što brojni građani glasaju loše na način na koji je opisao u prethodnom članku. Dakle, glasaju na temelju predrasuda, iz neznanja, iracionalnosti i slično. Svojim pravom glasa oni imaju političku moć i mogu dovesti na vlast osobe koje mogu ozbiljno naštetiti građanima i državi. Brennan smatra kako je to jednako nepravedno koliko i tjerati nekoga pod nož nesposobnog kirurga ili ploviti na brodu kojim upravlja nesposoban kapetan.⁴⁵ Stoga, ukoliko građani nisu sposobni biti dobri glasači, treba im oduzeti pravo glasa. Vidimo kako je ovdje otišao korak dalje, nego u prethodnom članku kojeg sam analizirala. U prethodnom članku se morao pouzdati u to da će građani sami prepoznati da su loši glasači i da će apstinirati, ali ovdje tvrdi kako bi im trebalo oduzeti pravo glasa jer je rizik prevelik. U pitanju su ljudski životi kojima bi mogla biti nanijeta ozbiljna šteta ukoliko na vlast dođe vlada koja primjerice ima rasističke stavove. Stoga, Brennan ovdje ne argumentira zašto je nemoralno glasati loše, već poduzima konkretnije korake u smjeru oduzimanja prava glasa takvim glasačima.

Brennan odmah navodi kako on zagovara umjerenu epistokraciju.⁴⁶ Smatra da su zapravo sve demokracije blage epistokracije jer nemaju apsolutno svi pravo glasa. Djeca primjerice nemaju pravo glasa upravo zato jer se smatra da nisu u stanju razumjeti politiku ili da ne posjeduju određeno znanje o tome. Dakle, Brennan argumentira kako bi građani trebali posjedovati dovoljne moralne i epistemičke kompetencije kako bi imali pravo glasa.⁴⁷ Temelj njegovog argumenta je pokazati kako demokracija narušava načelo kompetencije⁴⁸ te je zbog toga nepravedna. No, Brennan u svemu ima vrlo umjeren pristup pa ne želi reći kako je ograničeno pravo glasa pravedno. Naprotiv, on prihvaća prigovore Davida Estlunda protiv epistokracije te tvrdi kako je društvo s ograničenim pravom glasa također nepravedno. „Demokracija narušava načelo kompetencije, ali epistokracija narušava zahtjev kvalificiranog

⁴⁴ Brennan 2011, str.1.

⁴⁵ Brennan 2011, str.1.

⁴⁶ Brennan 2011, str.2.

⁴⁷ Brennan 2011, str.2.

⁴⁸ Competence Principle

prihvaćanja.⁴⁹ Te pojmove ću objasniti nešto kasnije. Brennan tvrdi da su i demokracija i epistokracija nepravedne, ali će argumentirati kako je epistokracija ipak moralna superiornija nad demokracijom. On ne nastoji izgraditi idealnu teoriju i ponuditi način donošenja odluka koji će biti idealan i pravedan. Jednostavno nastoji ponuditi najbolje rješenje koje je moguće s obzirom na to kakvi su ljudi i u kakvom društvu živimo.

Jednom kada je vlada odabrana, ona ima pravo nametati svoje odluke i koristiti nasilje ukoliko građani nisu poslušni. Stoga je iznimno bitno kakve ljude ćemo odabrati jer o tome ovisi kvaliteta našeg života. Koliko god se beznačajan činio naš glas, on ipak ima određenu težinu jer nosi određenu političku moć. Mi s tom moći ne odlučujemo samo o vlastitom životu, već imamo moć i nad drugima jer svi moramo živjeti pod vladom koju odaberemo. Brennan se pita zašto bi određena osoba imala moć nada mnom? „Tko je nju učinio šefom?“⁵⁰ No, stvar je u tome da nije samo ta osoba glavna ili određena skupina ljudi, već svi imamo jednaku moć. Ta osoba možda je šef, ali jesam i ja kao i svaki drugi građanin u demokraciji. Za Brennana je to problem. Njemu je neprihvatljivo da se moć distribuira na taj način. On smatra da mora postojati opravdanje za to zašto određena osoba ima političku moć. Za njega nije dovoljno reći da osoba ima političku moć zato jer je punoljetni građanin određene države i sukladno tome ona mora imati jednaka prava kao i svi drugi punoljetni građani. On traži jače opravdanje za držanje političke moći. Prema njegovom mišljenju, demokracija se ne može održati ako ne može naći opravdanje za činjenicu da brojni nekompetentni i nemoralni građani posjeduju političku moć. S obzirom da ona to ne može pokazati, on argumentira za epistokraciju kao model koji zaista nudi opravdanje za posjedovanje političke moći.

Sada ću ukratko predstaviti njegovo načelo kompetencije i način na koji ga primjenjuje na demokraciju želeći pokazati kako ona ne zadovoljava to načelo. On to radi na način da povlači analogiju s porotom.⁵¹ Porota u sudskom procesu ima određenu moć nad optuženikom te njihova odluka može ozbiljno promijeniti život optuženika i oduzeti mu imovinu, slobodu i život.⁵² Baš kao što i vlada može to učiniti određenom građaninu. Navodi tri primjera porote koja ne zadovoljavaju načelo kompetencije. To su porota koja ne zna dovoljno o slučaju i ignorira sve što se događa za vrijeme suđenja. Druga je porota koja donosi zaključak na temelju svojih iracionalnih vjerovanja koje nemaju veze s činjenicama.

⁴⁹ Brennan 2011, str.3.

⁵⁰ Brennan 2011, str.4.

⁵¹ Brennan 2011, str.5.

⁵² Brennan 2011, str.5.

Treća porota donosi zaključak na temelju svojih nemoralnih vjerovanja i predrasuda. Za sva tri slučaja imamo dokaze da porota donosi odluke baš na taj način. Brennan zaključuje da takvoj poroti nedostaje autoritet i legitimitet.⁵³ Stoga, optuženik nema moralnu obvezu poštivati odluke porote i doživljavati ih kao autoritativne, a od strane vlade bi bilo nepravедno nametati ovakve odluke znajući na kakav su način donesene. Svi ćemo se složiti da optuženik ima pravo na porotu koja će biti sposobna donijeti odluku na ispravan način. Odnosno, porota mora zadovoljiti načelo kompetencije. To načelo Brennan definira na sljedeći način:

Nepravедno je pod prisilom ili pod prijetnjom prisile oduzeti građaninu njegov život, slobodu ili imovinu, ili mu značajno promijeniti životne izgledе zbog odluke koja je donesena od strane nekompetentnog ili nemoralnog tijela ili zato jer je odluka donesena na nekompetentan ili nemoralan način. (Brennan 2011:6)

Dalje Brennan nastavlja kako načelo kompetencije implicira dvije stvari. Prvo, ljudi koji imaju loše epistemičke ili moralne karakteristike ne bi trebali biti u poroti. Drugo, kada znamo da je odluka donesena na nekompetentan način, onda takva odluka ne smije biti primijenjena, a optuženik nema dužnost pokoriti joj se.⁵⁴ Dakle, „načelo kompetencije zahtijeva da svaka odluka bude donesena na kompetentan način od strane kompetentnih pojedinaca.“⁵⁵

Brennan kaže da bi ljudi mogli prigovoriti načelu kompetencije na više načina. Mogli bi reći kako je većina ljudi koji su u poroti kompetentna ili kako su do sada sve odluke donosili na kompetentan način.⁵⁶ No, ništa od toga nema težinu ako su u tom jednom slučaju donijeli odluku na nekompetentan način. Također, možemo prihvatiti kako većina ljudi u poroti čini dobro svoj posao, a pojedinci to čine loše. No, može se dogoditi da se u određenom slučaju u poroti skupe nekompetentne osobe koje donesu odluku na nekompetentan način. Zar bi bilo fer osuditi optuženika iako znamo na koji način je donesena odluka pod izlikom da većina porotnika nije takva? Izgleda da ne.

Također je bitno napomenuti kako načelo kompetencije ne implicira da porota ima legitimitet i autoritet samo kada donosi točne odluke.⁵⁷ To načelo nam govori da „poroti nedostaje legitimitet i autoritet kada dolaze do odgovora na neprihvatljiv način bez obzira bio

⁵³ Brennan 2011, str.5.

⁵⁴ Brennan 2011, str.6.

⁵⁵ Brennan 2011, str.6.

⁵⁶ Brennan 2011, str.6 – 7.

⁵⁷ Brennan 2011, str.7.

on točan ili netočan.⁵⁸ Brennan uglavnom želi spriječiti situaciju u kojoj se pojedinci moraju pokoriti odlukama koje su rezultat predrasuda, neznanja ili bilo kojeg drugog oblika epistemičke ili moralne nekompetentnosti. Stoga nema veze što je konačan ishod odluke točan. Način na koji je porota došla do odluke jednostavno nije dobar. Stvar je u tome što su takvom metodom donošenja odluke (kroz predrasude ili iracionalna vjerovanja) jednom pogodili sasvim slučajno i ispalo je da je njihova odluka točna, ali u budućnosti mogu donijeti potpuno netočnu odluku i time ozbiljno naštetiti životu optuženika. Dakle, potrebno je imati ljude u poroti koji će na kompetentan način donijeti odluku jer su u pitanju ljudski životi.

Nakon što je objasnio načelo kompetencije i njegov način primjene na porotu u sudskom procesu, Brennan želi pokazati kako se ono može primijeniti na vladu. Prije svega, bilo koja vlada može oduzeti građanima njihovu imovinu, slobodu i život. Osim toga, vlada svojim odlukama može promijeniti životne uvjete brojnih građana na gore.⁵⁹ Građani su primorani poštivati odluke vlade i pokoriti im se čak i kada znaju da je određena odluka donesena na nekompetentan način. Jednostavno nemaju izbora. Odnosno izbor je sljedeći: ili se mogu pokoriti odluci vlade ili će snositi sankcije koje je vlada propisala zakonima za sve one koji to ne učine. Dakle, „ako optuženici imaju pravo na kompetentnu porotu, onda i građani imaju pravo na kompetentnu vladu.“⁶⁰ Brennan problematizira to „posjedovanje prava na kompetentnu vladu“. Ako građani u društvu imaju nekakvo pravo, onda bi to pravo trebalo biti zaštićeno zakonima i njegovo provođenje bi trebalo biti zakonski regulirano. Čini se da to nije slučaj s pravom na kompetentnu vladavinu. No, Brennan navodi zanimljivu usporedbu.⁶¹ U nacističkoj Njemačkoj brojnim građanima je oduzet život, točnije određene društvene skupine nisu uopće imale pravo na život sukladno zakonima koji su se tada primjenjivali u državi. No, smatrat ćemo kako su ti ljudi imali pravo na život baš kao i svi drugi iako u državi nije postojala zakonska regulativa koja bi štitila to njihovo pravo. Brennan smatra da je ista stvar s pravom na kompetentnu vladu. To što ne postoje zakoni koji štite to pravo i koji ne prisiljavaju ljude na poštivanje tog prava, to ne znači da ono ne postoji. To je upitno jer pravo na život je temeljno ljudsko pravo bez kojeg sva druga prava nemaju smisla. Pravo na kompetentnu vladavinu ne spada u skup temeljnih ljudskih prava te možda njegova usporedba s pravom na život nije toliko dobra. No, Brennan ne ide baš toliko daleko i jednostavno želi

⁵⁸ Brennan 2011, str.7.

⁵⁹ Brennan 2011, str.9.

⁶⁰ Brennan 2011, str.9.

⁶¹ Brennan 2011, str.10.

reći kako je nepravедno tjerati građane da se pokore odlukama koje su donesene na nekompetentan način.

Nakon što je primijenio načelo kompetencije s porote na vladu, Brennan je pokazao kako načelo kompetencije funkcionira u odnosu na same građane budući da građani također drže političku moć u društvu. U konačnici, građani su ti koji odlučuju tko je na vlasti. Ako građani imaju pravo na kompetentnu vladu, nemaju li pravo i na kompetentne birače? Čini se da i sami građani moraju biti kompetentni kako bi uopće prepoznali i odabrali dobru vladu. Nema smisla argumentirati kako imamo pravo na kompetentnu vladu ako mi sami koji ju biramo nismo kompetentni. Brennan tvrdi da što je lošija moralna i epistemička kvaliteta biračkog aparata, to će vladina politika biti lošija.⁶² Ne samo to, nego će već i sami kandidati koji su ponuđeni na izborima biti loši. Dakle, Brennan zaključuje, loša kvaliteta biračkog aparata uništava kvalitetu izbornih rezultata čak i prije nego li su izbori uopće počeli.⁶³

Sada Brennan primjenjuje na birački aparat one tri situacije u kojima je porota na nekompetentan način donijela odluku. Imamo dakle slučaj u kojem većina birača uopće ne obraća pažnju na izbore i kandidate biraju nasumično. U drugom slučaju većina birača donosi odluku na temelju svojih iracionalnih uvjerenja umjesto na temelju činjenica. U trećem slučaju većina birača donosi odluku na temelju svojih nemoralnih uvjerenja. Brennan naglašava kako je u pitanju većina glasača, ali ne svi.⁶⁴ Postoje glasači koji ne spadaju u nijedan od tri navedena slučaja i koji posjeduju potrebne epistemičke i moralne karakteristike za donijeti dobru odluku. Prema tome, većina glasača je svojim načinom glasanja ozbiljno naštetila ovoj manjini i nanijela im nepravdu. Kada znamo da je većina glasala na ovaj način i time na vlast dovela političare koji nam nanose ozbiljnu štetu, mi ništa ne možemo učiniti. Mi se moramo pokoriti odluci većine bez obzira na kvalitetu te odluke. U demokraciji jednostavno moramo poštivati odluku većine. Budući da se svi moraju pokoriti odluci većine, glasački aparat ima obavezu prema građanima da ih ne izlaže nepotrebnim rizicima. Način na koji glasuju nekompetentni glasači nas izlaže iznimnim rizicima. Brennan smatra da to nikako ne bi smjeli tolerirati. Primjenom načela kompetencije, mi sprečavamo da odluke budu donesene na nekompetentan način od strane nekompetentnih pojedinaca.

To je dakle, načelo kompetencije koje demokracija narušava i zbog toga je prema njegovom mišljenju ona nepravédna. Zato se on zalaže za ograničeno pravo glasa. No, kao što

⁶² Brennan 2011, str.11.

⁶³ Brennan 2011, str.11.

⁶⁴ Brennan 2011, str.12.

sam već navela, ni ograničeno pravo glasa nije pravedno iz nekih drugih razloga. Sada Brennan analizira prigovore Davida Estlunda koji su upućeni epistokraciji. Nakon što pokaže kako i epistokracija ima svojih mana, izvagat će dobre i loše strane obje pozicije i argumentirati kako je epistokracija ipak moralno prihvatljivija od demokracije.

Prigovori koje Brennan razmatra su iz knjige *Democratic Authority* Davida Estlunda⁶⁵. Brennan tvrdi da je jedan od razloga zašto uzima baš njegove prigovore taj što oboje prihvaćaju mnogo istih premisa, ali u konačnici zagovaraju različite političke sustave.⁶⁶ Estlund gradi idealnu teoriju demokracije koja se ne mora poklapati s niti jednom stvarnom demokracijom. Brennanov cilj nije prikazati idealnu teoriju. On pokušava sagledati stvarnu situaciju i ponuditi ne idealno, ali najbolje moguće rješenje. Estlund tvrdi da se svatko tko brani epistokraciju oslanja na tri načela.⁶⁷ Prvo je načelo istine koje tvrdi da postoje točni odgovori na politička pitanja. Drugo je načelo znanja koje tvrdi da neki građani znaju odgovore na ta pitanja, dok drugi ne znaju. Treće je načelo autoriteta koje tvrdi da posjedovanje znanja o tim pitanjima opravdava imanje političkog autoriteta nad onima koji to znanje nemaju. Estlund prihvaća prva dva načela, ali odbacuje načelo autoriteta. Smatra da to načelo čini „expert/boss fallacy“.⁶⁸ Ta greška se javlja kada netko misli da je činjenica što je stručnjak dovoljna za posjedovanje moći nad drugima koji nisu stručnjaci. Odnosno, da oni imaju pravo biti šefovi. Posjedovanje znanja nije dovoljno opravdanje za posjedovanje bilo kakve moći, a kamo li za posjedovanje veće moći od ostalih.⁶⁹ Primjerice, doktor nam može reći kako bismo se trebali zdravije hraniti, ali nas ne može natjerati na to iako on posjeduje više znanja od nas.

No, Brennan tvrdi kako se on ne oslanja na načelo autoriteta u svojim tvrdnjama. On umjesto toga koristi „The Anti – Authority Tenet“⁷⁰ kojim tvrdi da se građanima koji su nekompetentni za politiku ne treba dati politički autoritet nad ostalima.⁷¹ Načelo kompetencije koje je Brennan definirao u prethodnim poglavljima je jedna verzija anti – authority tenet. Dakle, on ne definira pod kojim uvjetima netko smije imati političku moć, već argumentira koje karakteristike osobe diskvalificiraju nju kao osobu koja ima političku moć. Brennan smatra da je dovoljno reći kako nekompetentne osobe ne bi trebale imati moć nad drugima

⁶⁵ Estlund 2008.

⁶⁶ Brennan 2011, str.17.

⁶⁷ Brennan 2011, str.18.

⁶⁸ Ne znam kako prevesti to

⁶⁹ Brennan 2011, str.18.

⁷⁰ Ne znam postoji li prijevod za ovo

⁷¹ Brennan 2011, str.18.

kako bi obranio epistokraciju. Kada tvrdimo kako bi stručnjaci trebali imati političku moć, mi upadamo u zabludu da je njihova stručnost dovoljno opravdanje za posjedovanje političke moći. Brennan ostavlja otvorenim za raspravu trebamo li imati uopće šefove i koji bi bili kriteriji za njihovo postavljanje pa stoga ne upada u tu zabludu. No, mogli bi prigovoriti da je načelom kompetencije diskvalificirao dio građana te time implicirao kako bi kompetentni građani trebali biti šefovi. To ne kaže eksplicitno jer je samo načelo kompetencije formulirano negativno, odnosno ono nam govori pod kojim uvjetima nije pravedno nametnuti tuđu volju drugima. Iz čega onda zaključuje pod kojim uvjetima pojedini građani ne bi trebali imati političku moć. Brennan u ovom radu ostaje na tome jer ako ode korak dalje, mogao bi upasti u „expert/boss fallacy“.

Brennan razmatra još jedan Estlundov prigovor protiv epistokracije. Ograničeno pravo glasa, prema Estlundu, narušava zahtjev kvalificiranog prihvaćanja. Njime tvrdi da način na koji je distribuirana politička moć u društvu mora biti prihvatljiv svim kvalificiranim gledištima.⁷² Na koji način Brennanova pozicija narušava ovo načelo? Budući da želi zadovoljiti načelo kompetencije, Brennan uvodi ograničeno pravo glasa. Pitanje je na koji način uvesti ograničeno pravo glasa? Brennan predlaže uvođenje provjere znanja za glasače koja bi testirala osnovno znanje o društvu i političkim kandidatima.⁷³ Takav test bi diskvalificirao sve nekompetentne građane i oni ne bi smjeli pristupiti izborima. Estlund tvrdi da bi takav test narušio zahtjev kvalificiranog prihvaćanja. Problem je u tome što se neće svi složiti oko toga koliko znanja je potrebno da bi se dokazalo da je netko kompetentan, odnosno koju god granicu da postavimo između kompetentnosti i nekompetentnosti, uvijek će se naći netko kome to neće odgovarati. Kod slaganja ili neslaganja se uzimaju samo kvalificirana gledišta. Nikada se nećemo složiti oko toga kakva bi pitanja trebala biti u toj provjeri znanja. Točnije, nikada sva kvalificirana gledišta neće moći prihvatiti ovakav način dodjeljivanja političke moći. Stoga je nepravedno koristiti kompetentnost kao temelj za dodjeljivanje političke moći.⁷⁴ Brennan se dakle slaže s Estlundom u ovom dijelu i prihvaća kako je epistokracija nepravedna jer narušava zahtjev kvalificiranog prihvaćanja. Dakle, i demokracija i epistokracija su nepravedne. Brennan tvrdi da bismo mogli zamisliti demokraciju u kojoj su svi građani kompetentni te koja ne narušava načelo kompetencije. No,

⁷² Brennan 2011, str.19.

⁷³ Brennan 2011, str.19.

⁷⁴ Brennan 2011, str.20.

također bi mogli zamisliti epistokraciju koja ne narušava zahtjev kvalificiranog prihvaćanja.⁷⁵ No, za Brennan su to idealizirane situacije. Kao što sam već napomenula, on nastoji vidjeti koji politički sustav je najbolje primjenjiv na stvarno društvo i ljude. Zato u nastavku želi pokazati kako je epistokracija ipak bolja opcija od demokracije.

Zašto je epistokracija bolja od demokracije prema Brennanovom mišljenju? On navodi dva razloga. Prvo, način na koji demokracija narušava načelo kompetencije je intrinzično lošije od načina na koji epistokracija narušava qualified acceptability requirement. Drugo, ograničeno pravo glasa će proizvesti bolje i pravednije politike.⁷⁶ Samo ću ukratko pojasniti obje točke. Za prvu točku, Brennanov argument je sljedeći. Svaka demokracija ima zakone koji reguliraju dobnu granicu glasača. Brennan smatra da su ti zakoni nepravedni jer narušavaju qualified acceptability requirement. Narušavaju ga način što se neće sva kvalificirana gledišta složiti oko dobne granice za glasače. Brennan se pita zašto sedamnaestogodišnjak nema pravo glasa, a ima ga bivši vođa Ku Klux Klana?⁷⁷ Takav način dodjeljivanja političke moći je nepravedan. Zakoni o dobnoj granici glasača zapravo također ograničavaju pravo glasa samo na drugačiji način nego li testovi znanja koji provjeravaju kompetentnost građana. Stoga Brennan kaže da su takvi zakoni jednako nepravedni kao i pravo glasa ograničeno samo na one koji su se pokazali kompetentni.⁷⁸ S druge strane, tjerati ljude da se pokore odluci nekompetentne porote je više nepravedno, nego bilo kakvo ograničenje prava glasa. Povlačeći analogiju s porotom o kojoj sam ranije govorila, opće pravo glasa je više nepravedno, nego li ograničeno pravo glasa. Dakle, Brennan će radije prihvatiti društvo u kojem se ne slažemo oko načina na koji je distribuirana moć u društvu, nego li društvo u kojem smo prisiljeni pokoriti se odlukama za koje znamo da su donesene na nekompetentan način.

Za drugu točku Brennan pokušava vidjeti kako bi se ograničenje prava glasa putem provjere znanja zaista odvijalo u praksi i koje bi bile njegove posljedice. Brennan tvrdi kako moramo uzeti u obzir činjenicu da bi te testove sastavljali ljudi koji nisu savršeno moralni.⁷⁹ Stoga zaključuje kako bi se moglo dogoditi da sami testovi budu izvor manipulacije nad cijelim glasačkim sustavom od strane nekih interesnih grupa u društvu. Ako je to tako, onda bi ograničeno pravo glasa moglo proizvesti gore rezultate nego opće pravo glasa. No, Brennan

⁷⁵ Brennan 2011, str.23.

⁷⁶ Brennan 2011, str.23.

⁷⁷ Brennan 2011, str.26.

⁷⁸ Brennan 2011, str.26.

⁷⁹ Brennan 2011, str.29.

ponovno navodi neke primjere kojima pokazuje koliko građani u demokraciji zaista malo znaju o politici te kako nisu nimalo kompetentni donijeti odluku. Brennan tvrdi da bi svi građani morali napustiti podjelu rada i postati politički znanstvenici, ekonomisti i sociolozi kako bi stekli dovoljnu količinu znanja.⁸⁰ U konačnici zaključuje da bi odgovor na pitanje koji sustav bolje funkcionira u praksi zahtijevao empirijska istraživanja, a to nije ono o čemu on govori ovdje. Njegov je cilj pokazati koji sustav bi mogao biti bolji s obzirom na dosadašnja saznanja i s obzirom na argumente koje je naveo. Dakle, ne znamo i ne možemo znati (barem ne u ovom trenutku) bi li ograničeno pravo glasa koje koristi testove znanja za dodjeljivanje političke moći bolje funkcioniralo od demokracije ili ne. No, Brennan je samo htio pokazati zašto je demokracija nepravedna i pružiti alternativu koja također nije apsolutno pravedna, ali je barem pravednija od demokracije.

To je dakle Brennanova pozicija. Izložila sam njegove argumente protiv demokracije i prikazala njegovu poziciju kao umjerenog epistokrata. Za sada smo vidjeli koji je glavni problem s demokracijom po Brennanovom mišljenju i kako to popraviti. On smatra da ne možemo zadržati demokraciju ako želimo pravedno društvo, već moramo potražiti alternativu koja će ipak biti poboljšanje u odnosu na demokraciju. On ju je našao u umjerenj epistokraciji. No, pitanje je može li se riješiti problem u okviru demokratskog sustava? Možemo li nekako pokušati riješiti problem nekompetentnih glasača bez da im oduzimamo prava? U nastavku ću predstaviti demokratsku poziciju gdje ćemo vidjeti na koji način se demokracija nosi s izazovima epistokracije.

3. Demokracija

3.1. Christianov prijedlog

U ovom dijelu rada ću analizirati rad Thomasa Christiana *Rational Deliberation Among Experts And Citizens*. Christiano je branitelj demokracije. On ovdje govori o deliberativnoj demokraciji. Do sada sam govorila o samo jednom aspektu demokracije, a to je glasanje. Brennanovi prigovori su bili usmjereni na sam proces demokratskog odlučivanja, točnije na njegov ishod. Kritika je uglavnom bila usmjerena na to koliko su građani nekompetentni ili iracionalni kada pristupaju glasanju. S tog aspekta je dosta jednostavno

⁸⁰ Brennan 2011, str.31.

uputiti kritiku demokraciji. No, demokracija je zapravo puno više od toga ako uzmemo u obzir koncept deliberativne demokracije. Za Christiana su središnji dijelovi demokracije deliberacija i rasprava, a ne glasanje. Stoga se on u ovom radu fokusira na taj aspekt demokracije. Objašnjava koji je cilj i svrha demokratske deliberacije i rasprave te kako doći do tog cilja. Glavna prepreka koju mnogi autori vide za njegovu poziciju je podjela rada u demokraciji. Podjela rada onemogućuje građanima da steknu informirane stavove o brojnim aspektima politike koji su ključni za unapređenje interesa svakog građanina kroz donošenje kolektivnih odluka. No, Christiano pokušava otkloniti ovu prepreku predlažući vlastiti model podjele rada kojeg je moguće uklopiti u koncept deliberativne demokracije.

Christiano započinje objašnjavajući koja je glavna svrha demokratske deliberacije i rasprave. „Glavna svrha je povećati naše razumijevanje interesa svih članova društva i odrediti na koji način trebamo unaprijediti te interese na pravedan i jednak način.“⁸¹ Interesi svakog pojedinog člana društva su različiti, a odluke koje donosimo su kolektivne. Cilj je kroz kolektivne odluke unaprijediti pojedinačne interese. Svrha demokratske deliberacije je dvojaka. S jedne strane ona je epistemička jer kroz nju dobivamo nova saznanja o interesima članova društva i jednakosti. S druge strane je praktična jer kroz nju pokušavamo ostvariti dobre kolektivne odluke. Dobre kolektivne odluke su one koje odražavaju pojedinačne interese građana na jednak i pravedan način. Christiano dalje nastavlja kako se „demokratska deliberacija tiče ciljeva koje društvo mora slijediti te se tiče sredstava i posljedica slijeđenja tih ciljeva“.⁸² No, ono što je ključno jest da svi moraju imati jednaku priliku sudjelovati u raspravi kako bi interesi svih pojedinaca bili uzeti u obzir. Ukoliko nemaju svi jednaku priliku, onda nismo ostvarili glavnu svrhu demokratske deliberacije i rasprave. Christiano tvrdi kako i nakon rasprave ostaju neslaganja jer su ona neizbježna, ali kako su ona korisna jer izazivaju naša dogmatska uvjerenja.⁸³ No, činjenica da i nakon rasprave ostaju brojna neslaganja ne umanjuje vrijednost deliberacije i rasprave, već one ostaju središnji dio demokratskog procesa. Christiano smatra kako je za funkcioniranje deliberacije potrebna podjela rada. Glavni problem kojeg on ovdje razmatra je kako možemo u društvu u kojem postoji podjela rada tretirati jedni druge na jednak način?

Kada sam govorila o Brennanu i njegovoj kritici demokracije, glavni problem za demokraciju je bila upravo podjela rada. Ne mogu svi građani biti sposobni donijeti dobru

⁸¹ Christiano 2012, str.27.

⁸² Christiano 2012, str.27.

⁸³ Christiano 2012, str.28.

odluku jer u današnjem društvu jednostavno nemamo vremena usvojiti toliku količinu znanja iz različitih područja. Brennan nije vidio izlaz iz ove situacije. No, Christiano pokušava vidjeti ovu situaciju na drugačiji način. Christiano smatra kako je zbog podjele rada proces demokratske deliberacije podijeljen na jako puno dijelova. Svi ti dijelovi moraju u konačnici funkcionirati kao cjelina jer svi moraju doprinijeti donošenju kolektivnih odluka. Postoji intelektualna podjela rada jer je za evaluaciju određene politike potrebno stručno znanje u znanosti, zakonima, politici, znanje u tome kako ostvariti potrebne kompromise, znanje o tome tko je najviše pogođen određenim odlukama te je potrebno sudjelovanje običnih građana u odabiru ciljeva politike.⁸⁴ U svakom od tih područja postoje neslaganja. Glavno pitanje koje Christiano želi odgovoriti je kako bi ti dijelovi trebali funkcionirati zajedno te može li podjela rada biti kompatibilna s jednakosti? On smatra da može. Možemo imati podjelu rada koja dobro funkcionira u demokratskom društvu. U nastavku će iznijeti prigovore onima koji smatraju da to nije moguće te će predstaviti svoj koncept podjele rada.

Prvo Christiano kritizira podjelu rada kakvu je objasnio Anthony Downs. Downs ima dosta sličnu koncepciju kakvu ima i Brennan. Iako se Brennan ne bavi specifično podjelom rada u demokratskom društvu, već ju samo napominje kao prepreku za ostvarenje dobrih odluka. Downs tvrdi kako građani ne znaju baš mnogo o društvu i politici te su zapravo racionalni kada tako postupaju.⁸⁵ Zašto su racionalni? Pa zato što glas svake pojedine osobe u demokraciji ima tako neznatan učinak na krajnji ishod da se zapravo ne isplati biti informiran o politici niti se truditi steći potrebna znanja. Od toga u konačnici nemaju nikakve koristi. Downs tvrdi kako su neki građani ipak dobro informirani o politici, ali to je isključivo rezultat toga što se inače bave takvim aktivnostima u društvu te su specijalizirani za to.⁸⁶ No, Downs tvrdi kako ipak ne moramo svi biti stručnjaci kako bi mogli sudjelovati u političkom životu države. Možemo koristiti određene kognitivne prečice kako bi stekli znanje o tome kako povećati vlastite interese u društvu.⁸⁷

Christiano se ne slaže s Downsom. Smatra da on nudi previše pojednostavljenu sliku podjele rada u društvu. Za njega postoje samo građani i političari, a zaboravio je na političke stranke, na medije, sveučilišta, razne udruge itd. Svaka od institucija i grupa nastoji promovirati svoje stavove te sudjelovati u raspravama. To je ono što je po Christianu temeljna

⁸⁴ Christiano 2012, str.28.

⁸⁵ Christiano 2012, str.29.

⁸⁶ Christiano 2012, str.29.

⁸⁷ Christiano 2012, str.30.

karakteristika demokracije i što razlikuje demokratska društva od nedemokratskih.⁸⁸ On se dalje pita koji je razlog za postojanje tolike količine grupacija koje se bave politikom u suvremenim demokracijama? Smatra da razlog mora ležati u tome što sve te grupe imaju određeni utjecaj na politiku, inače ne bi postojale. Christiano shvaća koliko je teško očekivati od građana da se u svoje slobodno vrijeme bave politikom, pogotovo kad se uzme u obzir koliko su politika i ekonomija kompleksne. Ljudi se u svoje slobodno vrijeme žele odmarati. Nitko ne želi proučavati politiku jer je to teško. To je dakle, prvi glavni izazov za Christianovu poziciju.

Drugi glavni izazov za Christianovu poziciju se tiče „neosjetljivosti na istinu“.⁸⁹ U demokraciji, građani često ili uopće nisu svjesni rezultata znanstvenih istraživanja. Odnosno, ne da nisu svjesni, nego ih namjerno ignoriraju. Pitanje je zašto to čine? Christiano navodi primjer iz ekonomije. Mnoga objašnjenja iz ekonomije su kontraintuitivna i teško razumljiva pa je građanima jednostavnije da ostanu pri nekim svojim stavovima o ekonomiji koja su zapravo pogrešna. Christiano se pita kako onda integrirati ta specijalizirana znanja pojedinih znanstvenih grana u proces demokratske deliberacije?⁹⁰ Proces deliberacije zahtijeva od građana da posjeduju ovakva znanja jer u protivnom deliberacija nema svrhu. Christiano će pokušati riješiti taj problem neosjetljivosti na istinu koji se pojavljuje u demokratskom procesu.

Sada Christiano započinje s predlaganjem svojeg gledišta. Dakle, glavni cilj je predstaviti koncept podjele rada koji je kompatibilan s političkom jednakošću. On želi da građani budu u poziciji vozača, odnosno upravljača društva. To će biti dokle god budu birali osnovne ciljeve koje društvo treba slijediti. Građani se nalaze u situaciji u kojoj biraju određene ciljeve i vrijednosti za koje smatraju da najbolje odražavaju njihove interese. U društvu uglavnom političke stranke grupiraju osnovne ciljeve u pakete i onda građani biraju između različitih paketa tih osnovnih ciljeva. Taj zadatak ne moraju samo vršiti političke stranke, već određene interesne i aktivističke grupe. Christiano dalje tvrdi kako političke stranke i različite grupe pokušavaju uvjeriti građane kako je upravo onaj skup ciljeva koje oni zagovaraju najpoželjniji te kako bi stoga u vrijeme izbora upravo njima trebali dati svoj glas.⁹¹ Za Christiana su sami izbori kulminacija cijelog procesa deliberacije za građane koji traje

⁸⁸ Christiano 2012, str.30.

⁸⁹ Truth insensitivity

⁹⁰ Christiano 2012, str.31.

⁹¹ Christiano 2012, str.33.

godinama. Na izborima građani daju svoj glas upravo onima koji najbolje reprezentiraju njihov skup ciljeva koje bi društvo trebalo slijediti. To je samo jedan dio cjelokupnog političkog procesa. Sljedeći važan zadatak političkog sustava kojeg Christiano navodi je pregovaranje oko različitih skupova ciljeva.⁹² Čak i nakon rasprave, među građanima ostaje neslaganje oko osnovnih ciljeva koje društvo treba slijediti i zato zakonodavno tijelo mora imati predstavnike različitih skupova ciljeva. Članovi zakonodavnog tijela pregovaraju među sobom kako bi stvorili radnu većinu koja bi onda mogla raditi u smjeru ostvarivanja tih ciljeva. Nakon toga je potrebno kreirati zakonodavstvo i politiku koja će ostvariti ciljeve većine građana što je jako kompleksan i dugotrajan proces.

Iz svega navedenog, Christiano zaključuje kako je podjela rada ključna za funkcioniranje demokratskog društva. On stavlja naglasak na ulogu običnih građana, a pod običnim građanima mislim na one koji nisu eksperti u bilo kakvim pitanjima politike. Točnije, on se nada da će pokazati kako je potrebno povećati ulogu običnih građana u demokraciji i u cijelom gore navedenom složenom procesu. Glavna njegova misao je da su građani sposobni u okviru svakodnevnog života uistinu razumjeti vrijednosti i vlastite interese.⁹³ Njihove vrijednosti i interesi formiraju skupove ciljeva kojima teže. Ako imaju kontrolu nad izborom ciljeva društva, onda imaju kontrolu nad većinom društva pod pretpostavkom da cijeli proces funkcionira kako treba. Kada bi cijeli politički sustav funkcionirao ovako, onda bi građani imali puno više interesa sudjelovati u političkom životu svoje države. Christiano tvrdi da građani nisu zainteresirani kada se raspravlja o tome koje bi znanstvene teorije trebalo primijeniti u društvu, ali su zato i te kako zainteresirani kada se raspravlja o izboru ciljeva jer je to nešto što im je blisko i poznato. To bi bio odgovor na prvi izazov koji predstavlja podjela rada u demokratskom društvu, a tiče se nezainteresiranosti građana za politiku koja je rezultat njihovog neznatnog utjecaja na formiranje politike.

Drugi izazov je bilo nedovoljno znanje građana, ali i političara te svih koji donose neku vrstu odluke u politici te njihovo nedovoljno konzultiranje sa stručnjacima. Stoga je rasprava koja uključuje stručnjake nužna za dobro funkcioniranje demokracije. Različite grupe stručnjaka, kreatora politike i razne interesne grupe vode raspravu. Raspravljaju o ciljevima građana koje je moguće ostvariti te kako zakonodavstvo i primjena određene politike mogu pospješiti ciljeve građana.⁹⁴ Christiano to naziva instrumentalnom ili

⁹² Christiano 2012, str.33.

⁹³ Christiano 2012, str.34.

⁹⁴ Christiano 2012, str.35.

konzekvencijalnom deliberacijom.⁹⁵ Sadržaj te deliberacije se sastoji od sredstava za postizanje određenih ciljeva te posljedice koje donosi primjena određene politike. S druge strane, građani putem deliberacije pokušavaju utvrditi koje ciljeve bi društvo trebalo slijediti. Nakon toga političari i eksperti pokušavaju kreirati politiku koja bi najbolje ostvarila predložene ciljeve. Sada Christiano postavlja važno pitanje: „Na koji način sofisticirano znanje eksperata utječe na proces donošenja odluka kada oni koji donose te odluke nisu stručnjaci?“⁹⁶ On želi riješiti problem osjetljivosti, odnosno neosjetljivosti na istinu koji se javlja u demokratskom procesu. Osim tog problema, javlja se i „principal agent“ problem. Građani su ti koji zadaju ciljeve političarima, a oni moraju biti ti koji će ih izvršiti. No, problem je što građani ne znaju na koji način treba implementirati te ciljeve. Ne razumiju sam način dolaska do ciljeva što otvara mogućnost manipulacije političara i oni mogu činiti nešto što nije u interesu građana. Ako taj problem ostaje neriješen, onda Christianova pozicija pada u vodu. Tada građani neće više biti važan faktor u društvu ako ono ne teži postizanju ciljeva koje su građani zadali. Dakle, ta dva problema će Christiano u nastavku pokušati riješiti. On tvrdi da rješavanjem problema osjetljivosti na istinu, rješava i principal agent problem. Predložit će mehanizme i institucije za rješavanje tih problema te će pokazati na koji način građani mogu imati značajan doprinos zajednici eksperata. Ako uspije riješiti ove probleme, onda će pokazati kako su građani u poziciji upravljača društva na tri načina. „Prvo, kao oni koji biraju ciljeve društva. Drugo, kao izvor različitih istraživačkih programa u domenama eksperata. Treće, kao oni koji evaluiraju način postizanja zadanih ciljeva.“⁹⁷

U nastavku Christiano mora reći nešto o ekspertima. U definiranju eksperata, on uzima koncept Alvina Goldmana. Ekspert u nekom području je osoba koja „ima puno veću količinu istinitih vjerovanja od običnih ljudi (...) i skup vještina koje joj omogućuju da testira ideje i argumente te da ih proširi na nove probleme i predmete unutar domene.“⁹⁸ Christiano tvrdi da postoji jako puno neslaganja među ekspertima, ali također postoji jako puno stvari oko kojih se većina eksperata slaže.⁹⁹ Dalje navodi objašnjenje mehanizama koji bi trebali riješiti principal agent problem i problem osjetljivosti na istinu koji su zapreka demokratskoj podjeli rada i funkcioniranju koncepta deliberativne demokracije u kojem bi građani trebali imati važno mjesto u društvu. On predlaže četiri mehanizma: solidarnost, preklapanje

⁹⁵ Christiano 2012, str.35.

⁹⁶ Christiano 2012, str.36.

⁹⁷ Christiano 2012, str.36.

⁹⁸ Christiano 2012, str.37.

⁹⁹ Christiano 2012, str.37.

razumijevanja, konkurencija i sankcije.¹⁰⁰ Ja ću ih samo ukratko objasniti i vidjeti na koji način rješavaju spomenute probleme.

Prvi mehanizam je solidarnost. Pod solidarnosti Christiano podrazumijeva „mehanizam kojim dvije osobe mogu biti motivirane unaprijediti međusobne ciljeve.“¹⁰¹ Dalje navodi kako bi se unapređenje ciljeva moglo dogoditi zbog dva razloga. Prvi je sličnost nekakve pozadinske priče koju imaju obje osobe. Primjerice, oboje imaju istu etničku ili nacionalnu pripadnost ili su oboje pretrpjeli neku vrstu nepravde. Dakle, neka vrsta zajedničkog iskustva im daje želju i volju za slijeđenjem istih ciljeva. Drugi je sličnost u razmišljanju. Osobe mogu imati slične političke i moralne stavove zbog čega slijede slične ciljeve. To ih tjera da postanu pripadnici političkih stranaka ili da postanu dijelom neke interesne grupe kako bi na što lakši način ostvarili te ciljeve. Time Christiano implicira kako se političke stranke temelje na međusobnoj solidarnosti i povjerenju. Dakle, solidarnost nam omogućuje da zajedno s drugim ljudima slijedimo ciljeve koje dijelimo i na taj način unutar zajednice možemo pospješiti razumijevanje vlastitih ciljeva.

Drugi mehanizam je preklapanje razumijevanja. Pod njime Christiano podrazumijeva „stanje stvari u kojima dvije ili više osoba dijele neku ekspertizu, ali ne dijele neke druge ekspertize.“¹⁰² To znači da imamo dvije osobe čije se razumijevanje preklapa u dva područja, ali prva osoba ima razumijevanje još jednog područja kojeg ova druga nema. Prva osoba može objasniti ovoj drugoj treće područje koristeći zajedničko razumijevanje prva dva područja. Christiano navodi primjer ekonomista i stručnjaka za javnu politiku.¹⁰³ Postoje određeni dijelovi obje discipline koji se preklapaju i koje obje osobe razumiju. No, neki vrlo tehnički detalji iz ekonomije su nerazumljivi osobi koja se bavi područjem javne politike. Ekonomist ne može objašnjavati nerazumljive dijelove čistim jezikom ekonomije osobi koja se ne bavi time. On njoj mora prevesti na njoj razumljiv jezik. Time se naravno gubi dio sadržaja u prijevodu. Naravno kada razgovaraju osobe koje se bave bliskim područjima, onda se neće mnogo sadržaja izgubiti u prijevodu. No, što će se dogoditi kada ekonomist ili bilo koji drugi stručnjak krene objašnjavati svoje argumente običnim građanima? Čini se da će se tada izgubiti jako puno sadržaja koji je bitan kada biramo između različitih teorija. No, kada ekspert iz određenog područja mora razumjeti nešto iz drugog područja koje mu je potpuno

¹⁰⁰ Christiano 2012, str.37.

¹⁰¹ Christiano 2012, str.37.

¹⁰² Christiano 2012, str.38.

¹⁰³ Christiano 2012, str.38.

strano, tada je i on sam na neki način običan građanin. Christiano vidi rješenje za ovaj problem u formiranju lanaca preklapanja razumijevanja koji onda omogućuju i običnim građanima da razumiju kompleksne stvari o politici. Primjerice, ekonomist može objasniti stručnjaku za javnu politiku, on može objasniti političaru, on pak novinarima koji su upućeni u problematiku, a oni građanima. Time se neće izgubiti jako puno sadržaja. Christiano vidi političke stranke kao mjesto preklapanja različitih ekspertiza i mjesto na kojem obični građani mogu steći dublje razumijevanje teorija koje su važne za biranje ciljeva i donošenje odluka.

Treći mehanizam je konkurencija unutar i između političkih stranaka. Svaka politička stranka ima vlastite stavove i ciljeve za koje smatra da bi društvo trebalo ostvariti. One po neki put djeluju na način koji ne odgovara najbolje određenim znanstvenim teorijama. Cilj svake političke stranke je da slijedi ciljeve na ispravan način, ali oni također žele pokazati kako suparnička politička stranka to ne čini. Stoga, Christiano kao četvrti mehanizam uvodi sankcije. Sustav mora nametnuti različite sankcije onima koji ne slijede ciljeve na kompetentan način. Postoji više vrsta sankcija. Za prvu vrstu sankcija Christiano navodi slučaj u kojem veliki broj ekonomista tvrdi kako određena politika ne postiže zadane ciljeve te kako bi onda oni mogli narušiti reputaciju onih ekonomista koji su igrali ulogu u implementiranju te politike.¹⁰⁴ Druga vrsta sankcija je slična prvoj. Njome bi određenom ekspertu koji je počinio veliku grešku bilo oduzeto povjerenje i ne bi mogao više nikoga savjetovati. Christiano tvrdi kako obje vrste sankcija dosta ovise o postojanju konkurencije između eksperata.¹⁰⁵ No, glavni problem za ove vrste sankcija je činjenica što postoji velika rasprava i neslaganje među ekonomistima oko toga koja vrsta politike je dobra. Christiano svejedno smatra kako bi svaka politika i zakon trebali dobiti odobrenje od određene skupine eksperata.¹⁰⁶ Treću vrstu sankcija bi nametnuli članovi političke stranke onima koji ne slijede ciljeve koje bi trebali slijediti. Odnosno, ta vrsta sankcije bi se primijenila na političare koji su iznevjerili povjerenje građana budući da nisu uspjeli ostvariti one ciljeve za čije ostvarenje im je bila dana politička moć. Tu Christiano misli na pojedine članove stranke koje bi njihova sama politička stranka sankcionirala. Četvrta vrsta sankcije je nametnuta unutar vlade. Političari koji su na vlasti mogu smijeniti one za koje smatraju da ne djeluju u smjeru postizanja zadanih ciljeva. Petu vrstu sankcije može nametnuti sam izborni aparat na način da

¹⁰⁴ Christiano 2012, str.41.

¹⁰⁵ Christiano 2012, str.41.

¹⁰⁶ Christiano 2012, str.41.

svrgne vladu ukoliko smatraju da ne djeluje u smjeru ostvarenja zadanih ciljeva. Christiano tvrdi da zapravo sve ove sankcije ovise o prethodnim mehanizmima koje je naveo.

To su dakle Christianovi mehanizmi. Na koji način oni rješavaju problem osjetljivosti na istinu te pospješuju model prema kojemu građani moraju imati centralnu ulogu u demokraciji? Christiano na to pokušava odgovoriti na način da prikaže kako zaista funkcioniraju ti mehanizmi. On prvo kreće od uloge eksperata u demokratskoj deliberaciji. Tvrdi kako oni imaju dvostruku ulogu. Prvo imaju ulogu unutar sofisticirane deliberacije samo među ekspertima koja se tiče biranja najboljih teorija za kreiranje politike.¹⁰⁷ Njihova druga uloga se nalazi u deliberaciji među ostalim članovima društva. U toj raspravi oni nastoje biti vodič ili kako Christiano kaže filter kroz koji teorije moraju proći, odnosno oni navode druge članove društva prema teorijama koje je moguće ostvariti kroz određenu politiku. Na taj način će cijeli proces demokratske deliberacije biti osjetljiv na istinu jer će eksperti koji su specijalizirani za određeni segment rasprave imati određenog utjecaja na donošenje odluke. Građani biraju ciljeve za koje žele da budu ostvareni, a eksperti su tu da kažu koliko su određeni ciljevi ostvarivi te koje su posljedice ostvarenja tih ciljeva. Oni su tu da kažu koje teorije se mogu implementirati kroz proces kreiranja određene politike. Christiano kaže kako uvijek postoje neslaganja oko toga koja je najbolja teorija pa zato treba odabrati neku od najboljih teorija koje imamo, ali koje odgovaraju ciljevima koje društvo treba slijediti.¹⁰⁸ On sada navodi jedan primjer kako bi oslikao ovaj proces.¹⁰⁹

Pretpostavimo da grupa političara nastoji implementirati politiku kojom ignoriraju sve relevantne činjenice iz društvenih znanosti koje su važne za to područje. Stručnjaci za društvene znanosti koji se nalazi u toj političkoj stranci će uvidjeti da se to događa. Prema Christianu, oni mogu učiniti dvije stvari. Prvo, mogu osramotiti one znanstvenike koji pomažu implementiranju takve politike. Drugo, mogu informirati obične građanine koji se nalaze u stranci o posljedicama koje će nanijeti takva politika. Zatim politički aktivisti mogu pritisnuti političare koji žele implementirati takvu politiku da uzmu u obzir relevantne znanstvene činjenice ili će snositi određene sankcije. Christiano tvrdi kako se sve ovo događa samo unutar političke stranke zbog ciljeva koje dijele članovi te stranke. No, to se ne događa samo na razini političke stranke, već postoje brojni stručnjaci u drugim političkim strankama ili društvenim organizacijama koji vode računa o greškama koje čine političari.

¹⁰⁷ Christiano 2012, str.42.

¹⁰⁸ Christiano 2012, str.43.

¹⁰⁹ Christiano 2012, str.43.

Christiano dalje razmatra odnos između eksperata i političara koji su odgovorni za donošenje odluka. On tvrdi kako je veza između njih jako kompleksna. Pokušava vidjeti kako političari i obični građani mogu shvatiti teorije koje predlažu eksperti i mogu li ih uopće shvatiti. Ukoliko ih ne mogu razumjeti, čini se da ostaje problem osjetljivosti na istinu. Christiano pokušava to riješiti. On navodi dva slučaja koja onda pokušava riješiti. U prvom slučaju političari ne shvaćaju zašto je teorija koju koriste bolja od teorije koju zajednica stručnjaka ne prihvaća. No, svejedno ju koriste jer ju je prihvatila zajednica stručnjaka. U drugom slučaju ne razumiju razloge zbog kojih je teorija koju koriste bolja od drugih teorija koje su također prihvatljive zajednici eksperata.

Prvi slučaj implicira da oni koji donose odluke nisu ujedno i oni koji biraju znanstvene teorije na temelju kojih će postupiti. Zajednica eksperata je ta koja bira te teorije, a političari ne shvaćaju zašto je baš ta teorija bolja od neke druge. U ovom slučaju političari moraju imati povjerenja u eksperte, a Christiano smatra da to povjerenje proizlazi iz povezanosti eksperata s političkim strankama i brojnim interesnim grupama u društvu.¹¹⁰ On smatra da njegov mehanizam može omogućiti da cijeli proces donošenje odluka bude osjetljiva na istinu jer je veza između eksperata i onih koji donose odluka pouzdana. Što se tiče drugog slučaja, u kojem političar koji donosi odluke nema dobre razloge za prihvaćanje teorije koju nudi zajednica eksperata, tu Christiano također ima rješenje. On smatra da političar ni ne mora imati dobre razloge za prihvatiti određenu teoriju ukoliko ta teorija ima podršku većine eksperata u zajednici.

Još jedan problem kojeg Christiano postavlja je neodređenost znanstvenih teorija.¹¹¹ Postoji veliko neslaganje među stručnjacima oko toga koja je teorija najbolja i čini se da onda ne možemo znati je li teorija koju smo primijenili uistinu najbolja. To predstavlja veliki izazov za problem osjetljivosti na istinu. No, Christiano ima odgovor. Potrebno je malo bolje pogledati cijeli koncept osjetljivosti na istinu. Proces je osjetljiv na istinu kada ne zanemaruje najbolje znanstvene teorije. Christiano tvrdi da budući da oni koji kreiraju politiku donose odluke uzimajući u obzir najbolje znanstvene teorije, da je proces donošenja odluka osjetljiv na istinu.¹¹² Oni koji donose odluke imaju razloga vjerovati da ih donose na temelju najboljih znanstvenih teorija zato jer zajednica eksperata prihvaća te teorije. Političari se pouzdaju u eksperte, a Christiano smatra kako je to pouzdanje u eksperte ispravno zbog mehanizama koje

¹¹⁰ Christiano 2012, str.44.

¹¹¹ Christiano 2012, str.45.

¹¹² Christiano 2012, str.45.

je predložio, a to su solidarnost, međusobno razumijevanje i međusobna konkurencija. Pretpostavlja se da su eksperti zainteresirani za ostvarenje ciljeva koje su građani odabrali i da će zbog toga predlagati najbolje teorije za njihovo ostvarenje.

Christiano razmatra još jedan aspekt povezanosti građana i eksperata. Njegov cilj je pokazati kako je i taj aspekt kompatibilan s idejom podjele rada. Želi pokazati kako ne postoji samo povezanost koja ide od eksperata ka građanima, već i obrnuto. Odnosno, želi pokazati na koji način građani imaju utjecaj na znanje eksperata. On nudi tri načina. Prvo, građani mogu imati igrati važnu ulogu u određivanju ciljeva znanstvenih istraživanja. Drugo, različiti dijelovi društva mogu biti izvor različitih pristupa znanju eksperata. Treće, građani mogu provjeriti koliko je pouzdano znanje eksperata.

Christiano dalje nastavlja kako u demokratskom društvu postoje različite političke stranke i interesne grupe koje odražavaju različite interese. Ideja je ta da ukoliko te grupe privlače eksperte i podupiru ih u njihovim istraživanjima, onda mogu igrati ulogu u odlučivanju o tome što će eksperti istraživati. Eksperti koji su u različitim političkim strankama i interesnim grupama bi se trebali fokusirati na to kako unaprijediti interese pojedinih grupa i vidjeti kako je unaprjeđenje interesa te grupe povezano s interesima drugih članova društva. Svaka grupacija u društvu ima vlastiti uvid u posebne probleme i to može pomoći ekspertima da dobiju uvid u te posebne probleme koji nisu vidljivi iz drugih dijelova društva. Također, iskustva građana koji su članovi tih pojedinih grupa u društvu mogu pomoći ekspertima u formiranju hipoteza i slično. Osim toga, iskustvo pojedinih građana može pokazati što nije u redu s primjenom određenih teorija. To u konačnici može pomoći očuvanju različitih gledišta i pristupa u zajednici, a osim toga, time se izbjegava dominacija pojedine grupe.

Christiano smatra da treba još nešto reći o problemu osjetljivosti na istinu. Sada se javlja jedan novi problem, a on glasi: „Što ako ovim dijelom podjele rada dominiraju posebni interesi?“¹¹³ Potrebna nam je nova koncepcija osjetljivosti na istinu koja će uključivati metodu koja procjenjuje samu znanstvenu zajednicu. Problem je što su sama znanstvena vjerovanja često odraz interesa onih koji ih reproduciraju. To je puno veći problem u polju društvenih znanosti jer se znanstvenici dosta oslanjaju na intuiciju i nagađanje. Veliki problemi za osjetljivost na istinu su uskogrudnost mišljenja, razmišljanje unutar jedne grupe i kognitivne predrasude. Christiano smatra kako demokracija ovdje igra važnu ulogu kako bi u

¹¹³ Christiano 2012, str.48.

okviru društvenih znanosti očuvala osjetljivost na istinu. On tvrdi kako je demokracija nužan uvjet za očuvanje osjetljivosti na istinu unutar zajednice stručnjaka.¹¹⁴ Razlog tome su različita gledišta koja se nalaze u različitim dijelovima demokratskog društva. Svi članovi pojedinih grupa moraju artikulirati svoja gledišta i tek tada će produkcija znanja uzeti u obzir sve dijelove društva. Posljedica toga bi bila žustra rasprava i sukob različitih ideja u društvu. Na taj način je Christiano povećao ulogu građana i oni nisu samo oni koji biraju ciljeve koje bi društvo trebalo slijediti, već doprinose i istraživanju eksperata.

Christiano tvrdi da ne moraju apsolutno svi građani sudjelovati u procesu elaboriranja i testiranja teorija, ali svi moraju sudjelovati u biranju ciljeva koje bi društvo trebalo slijediti. Razlog tome je što smo kod biranja teorija ipak manje pristrani, odnosno manje smo pod utjecajem predrasuda, nego kad biramo ciljeve pa je dovoljno da s ekspertima na taj način surađuju samo predstavnici svih grupa i stranaka u društvu.

To je dakle Christianova pozicija. On je podjelu rada u demokraciji, koja se često smatra preprekom donošenja dobrih odluka, pokušao iskoristiti kao argument za demokraciju. Svojom kompleksnom slikom podjele rada pokazao je na koji način obični građani, ali i eksperti mogu imati važnu ulogu u procesu donošenju odluka, a da te odluke budu kvalitetne. Njegova pozicija je naravno idealizirana i podrazumijeva mnogo segmenata koje stvarna društva ne sadrže. No, njegov model pokazuje kako je moguće da građani utječu ne samo na biranje ciljeva koje društvo treba slijediti, već mogu utjecati i na sam način implementacije tih ciljeva. To čine na način da doprinose zajednici eksperata svojim iskustvom i određenim problemima koji su za njih najvažniji. Sve to se postiže kroz raspravu koja se vodi na nekoliko razina što je nekako i središnja točka njegovog koncepta demokracije.

4. Zaključak

U ovom radu sam predstavila dva autora koji se bave problemom demokratskog procesa odlučivanja. Kroz Brennanovu poziciju sam prikazala epistokraciju i kritiku demokratskog procesa odlučivanja, a kroz Christianovu poziciju sam prikazala pokušaj obrane demokratskog procesa odlučivanja. Postavlja se pitanje koji autor bolje zastupa vlastitu poziciju i koji od dva suprotstavljena gledišta ima bolje argumente? Smatram da je

¹¹⁴ Christiano 2012, str.49.

Christiano ipak bolje argumentirao za svoju poziciju. Brennan, u sklopu epistokratske paradigme, ipak ima relativno umjeren stav i prihvativši glavne kritike za svoju poziciju, dosta ju je oslabio. On samo želi reći kako ni epistokracija ni demokracija nisu idealne, ali kako je s njegovog kuta gledišta, epistokracija ipak pravednija. On vidi demokraciju samo kroz trenutak u kojem glasač donosi odluku, a kao što je Christiano pokazao, demokracija može uključivati puno više segmenata. Christiano je s druge strane prikazao jednu kompleksnu sliku procesa demokratske deliberacije koji uz primjenu određenih mehanizama može funkcionirati puno bolje od epistokracije. U njegovoj složenoj slici građani ne demonstriraju svoju političku moć samo u trenutku glasanja za neku političku opciju, već je njihova uloga puno šira i važnija. Ne samo da određuju ciljeve koje bi društvo trebalo slijediti, već pomažu ekspertima u određivanju njihovog polja istraživanja koje je u određenom trenutku važno za društvo. Brennan ima pojednostavljenu sliku demokracije, dok nam Christiano pokazuje što bi sve demokracija mogla postići uz pravilnu primjenu određenih društvenih mehanizama te uz poticanje na suradnju različitih društvenih skupina.

Moglo bi se reći kako je Christianova pozicija idealizirana, dok Brennan pokušava ustvrditi koje bi bilo najbolje rješenje u ovom trenutku u kojem nemamo takvu vrstu suradnje na državnoj razini kakvu je opisao Christiano. No, mislim da ne smijemo odustati od demokracije dok nismo barem probali potaknuti ljude na sudjelovanje u raspravama i na informiranost o političkim događajima. Ljudi nisu zainteresirani jer misle da nemaju nikakvog utjecaja na formiranje ciljeva koje društvo slijedi. Christiano svojim mehanizmom pokazuje kako je taj problem moguće riješiti. Ono što je također važno je da ne moraju svi biti eksperti kako bi sudjelovali u raspravama i kako bi ostvarili određeni utjecaj na proces kreiranja politike. Postoji sustav podjele rada u kojem svatko može imati svoju ulogu i u kojem se svatko može osjećati kao dio zajednice. Stoga mislim da je Christianov koncept deliberativne demokracije dobar put na kojem je moguće obraniti demokraciju od izazova epistokracije.

5. Popis literature

1. Baccharini E., Ivanković, V. 2015: Mill's Case for Plural Voting and the Need For Balanced Public Decisions. *Prolegomena: Journal of Philosophy* 14 (2): 137 – 156.
2. Brennan, J. 2009: Polluting The Polls: When Citizens Should Not Vote. *Australasian Journal of Philosophy* 87 (4): 535 – 549.
3. Brennan, J. 2011: The Right To a Competent Electorate. *The Philosophical Quarterly* 61 (245): 700 – 724.
4. Christiano, T. 2012: Rational deliberation among experts and citizens, in: J. Parkinson and J. Mansbridge (eds.) *Deliberative Systems: Deliberative Democracy at the Large Scale*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Estlund, D. 2008: *Democratic Authority: A Philosophical Framework*. Princeton University Press.
6. Mill, J.S. 1989: *Razmatranja o predstavničkoj vladavini*. Zagreb: Informator
7. Platon 2004: *Država*. Zagreb: Naklada Jurčić
8. Wolff, J. 2011: *Uvod u političku filozofiju*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji